

Urszula Okulska

Retoryka i wiedza - wielogłos : retoryka i polityka

Res Rhetorica nr 1, 68-70

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Retoryka i wiedza – wielogłos Retoryka i polityka

Retoryka nieodłącznie związana jest z dziedziną polityki. W różnych funkcjach i odsłonach towarzyszy jej od zarania cywilizacji europejskiej. Tradycja retoryczna bierze swój początek z systemu demokratycznego ustanowionego w V wieku p.n.e. w starożytnej Grecji (np. Ilie 2006). Ze względu na włączenie obywateli w proces podejmowania decyzji dotyczących spraw publicznych był to okres, kiedy strategie retoryki zaczęły wchodzić w skład regularnej praktyki komunikacyjnej w kluczowych obszarach życia społecznego-politycznego. Zapoczątkowana pierwotnie na Sycylii przez Koraksa i Tizjasza z Syrakuz jako sztuka przemawiania sądowego, retoryka przechodzi swój szczytowy rozkwit w Atenach, które stały się wiodącym centrum jurysdykcyjnego i politycznego oratorstwa. Poza Atenami rozwijana była także przez sofistów, którzy z racji swej aktywności w odległych rejonach kraju nie mogli bezpośrednio uczestniczyć w życiu politycznym Aten. Funkcjonowali oni jako podróżni filozofowie przygotowując obywateli do życia publicznego poprzez nauczanie polityki, etyki oraz zasad właściwego i poprawnego wysławiania się. Przemiana z kultury ustnej w kierunku kultury pisemnej, jaką Grecja przechodziła w V wieku p.n.e. zaowocowała pierwszymi rozprawami na temat retoryki autorstwa Platona (zwł. *Fajdros*) oraz spójną teorią publicznego wypowiedzania się przedstawioną przez jego ucznia Arystotelesa w *Retoryce* przed końcem IV wieku p.n.e. Stały się one inspiracją dla mówców, polityków i filozofów Cesarstwa Rzymskiego, w którym w okresie przełomu I wieku p.n.e. i I wieku n.e., głównie za sprawą Cyserona i Kwintyliana, rozwinęły się do postaci jednolitego zbioru doktryn komunikacyjnych określanych mianem ‘retoryki rzymskiej’ (np. Murphy 2006). Podobnie do greckiego *polis*, zasady te odgrywały doniosłą rolę w dyskusjach politycznych nad sprawami publicznymi rzymskiej *republiki*, stanowiąc lingwistyczne środki argumentacji w przekonywaniu dyskutantów do racjonalnie odkrytych prawd. Jako źródło rzeczowego dialogu były one manifestacją elokwencji oraz otwartości na różnorodność głosów w demokratycznej debacie wolnych obywateli praworządnego państwa.

Wraz z upadkiem Cesarstwa Rzymskiego, a po nim jego spuścizny w postaci

średniowiecznych instytucji, nastąpiło obniżenie znaczenia retoryki w życiu politycznym Europy. W swej antycznej odsłonie, w której kluczową rolę odgrywała rzeczowa argumentacja i zgodne z prawdą przekonywanie do sądów adekwatnych do rzeczywistości (erystyka) powróciła ona do sfery publicznej w epoce Renesansu. Jednak pierwotne funkcje i wartości, które retoryce przypisali starożytni, zaczęły ulegać stopniowej erozji równoległe do ciągłego procesu wypierania sfery publicznej przez sferę prywatną na przestrzeni dziejów nowożytnych (zob. np. Arendt 2010). Rozwojowi indywidualizmu, jako ogólnej postawy człowieka ery nowoczesnej zainicjowanej w XVII wieku przemianami naukowymi i społeczno-politycznymi doby Oświecenia (należały do nich m.in. odkrycia Galileusza, filozofia kartezjańska, czy powstanie demokracji przedstawicielskich w wyniku rewolucji burżuazyjnych Europy Zachodniej i Ameryki) towarzyszyła postępująca alienacja i zanik więzi społecznych we współczesnym świecie. Zasadniczej zmianie uległa zaczęła sama płaszczyzna polityki, a wraz z nią jej język, którego prymarna funkcja tworzenia i kształtowania współdzielonej przestrzeni publicznej, akcentowana w klasycznym paradygmacie retoryki, została wyparta przez tendencję do relatywizowania i fragmentacji przekazu politycznego. Tak więc strategie retoryki, które pierwotnie służyły budowaniu, wzmacnianiu i utrzymywaniu kontaktów społecznych i wspólnotowego porozumiewania się coraz częściej zaczęły być wykorzystywane jako instrumenty walki o władzę w imię subiektywnych wizji rzeczywistości (ideologii) głoszonych przez poszczególnych reprezentantów współczesnego życia politycznego. Komunikacja oparta na równości i dialogu zaczęła ustępować miejsca komunikacji strategicznej (Habermas 1999), której zasadniczym celem przestaje już być dobro publiczne (wspólnota) wszystkich zaangażowanych uczestników, a coraz częściej staje się nim polityczna przewaga lub dominacja wybranych sił osiągnięta w wyniku realizacji partykularnych interesów poszczególnych stron.

Rezultaty takich działań widoczne są w stosowanych dzisiaj niejednokrotnie perswazyjno-manipulacyjnych zabiegach retorycznych skierowanych na wywołanie z góry określonego efektu u politycznych odbiorców (np. Fairclough 2003). Stają się oni wówczas instrumentem dla (częstokroć) niejasnych celów zamierzonych w stosunku do nich przez instytucje sprawujące władzę. Do najczęściej używanych strategii manipulacyjnych w dzisiejszej polityce należy posługiwanie się stylem monologicznym, którego zadaniem jest wykluczenie innych (poza zainteresowaną stroną) głosów z dyskusji. Najczęściej polega on na zaniechaniu dostarczania bezpośrednich źródeł informacji w komunikacie oraz preferowaniu pośredniego sposobu przekazywania danych, np. poprzez parafrazy, przeformułowania lub ogólne interpretacje (zamiast np. bezpośrednich cytatów bądź mowy przytoczanej). Kolejne strategie wiążą się ze stosowaniem utajonych założeń,

które w automatyczny sposób narzucają odbiorcy określone stanowiska i punkty wyjścia w debacie. Ograniczają one lub uniemożliwiają krytyczną ocenę lub negację treści, którą znacznie łatwiej przeprowadzić, gdy zawartość wypowiedzi podana jest w formie otwartych twierdzeń (asercji). Wreszcie wśród powszechnie występujących strategii retorycznych dzisiejszego języka polityki znajdują się różnego rodzaju odstępstwa od tradycyjnej struktury argumentacyjnej. Polegają one na eliminacji poszczególnych elementów składowych samego argumentu (racje/przesłanki, uzasadnienie, teza/konkluzja), co może powodować wprowadzenie w błąd odbiorcy i bezrefleksyjne przejście przez niego określonego sposobu odczuwania, myślenia, czy działania. W konsekwencji wymienione tu przykłady instrumentalnego posługiwania się środkami retoryki mogą skutkować przekazem o charakterze ‘autorytarnym’, który prowadzi do nierównowagi sił w relacjach między nadawcą a odbiorcą, a co za tym idzie – do mniej lub bardziej oczywistego narzucenia jednej ze stron uprzednio zaprojektowanych pod jej kątem poglądów, opinii, decyzji, czy wyborów. Świadomość mechanizmów retorycznych, które za to odpowiadają, jak również kompetencja językowa mówców w posługiwaniu się i odkodowywaniu tych strategii odgrywa kluczową rolę w demokratyzacji życia obywatelskiego, jako fundamentu kształtowanej we wspólnocie wolnej przestrzeni publicznej.

Bibliografia

- Arendt, Hannah** (2010), *Kondycja ludzka*, Warszawa: Aletheia.
- Fairclough, Norman** (2003), *Analysing Discourse*, London and New York: Routledge.
- Habermas, Jürgen** (1999), *Teoria działania komunikacyjnego*. Tom 1. Warszawa: PWN.
- Ilie, Cornelia** (2006), “Rhetoric, classical”, w: Keith Brown (red.) *Encyclopedia of Language and Linguistics* (second edition), Vol. 10, 573-577. Amsterdam: Elsevier.
- Murphy, J.J.** (2006), “Rhetoric: History”, w: Keith Brown (red.) *Encyclopedia of Language and Linguistics* (second edition), Vol. 10, 578-581. Amsterdam: Elsevier.